

УДК 94:008-044.922 (477)

DOI <https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.2.11>

Візитів Юлія Миколаївна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та методики її навчання
факультету історії та соціальних наук
Рівненського державного гуманітарного університету
orcid.org/0000-0002-2826-2067
vizitiv@gmail.com

ВІД СПАДЩИНИ ДО ПАМ'ЯТІ: МОЗАЇКИ СТАНЦІЙНИХ ПАВІЛЬЙОНІВ УКРАЇНИ У ТРАНСФОРМАЦІЯХ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Дослідження присвячене феномену радянських мозаїчних павільйонів на зупинках як унікальному виду монументального мистецтва, що поєднує естетичну, ідеологічну та меморіальну функції. У статті автор акцентує увагу на парадоксальності сучасного ставлення до цього спадку: з одного боку, мозаїки сприймаються як пережиток тоталітарного минулого, з іншого – вони є важливими носіями культурної пам'яті та локальної ідентичності. Автор наводить історичні витоки мозаїчного мистецтва від Месопотамії та Візантії до бойчукістів і радянської доби, простежуючи трансформацію техніки та її інтеграцію в архітектурний простір УРСР, періоду хрущовської реформи, коли масова забудова потребувала естетичного наповнення, а мозаїки стали інструментом пропаганди та водночас способом художнього синтезу.

Зупинки громадського транспорту розглядаються як об'єкти культурної спадщини, окремі з яких набувають символічного значення «місце пам'яті», де візуальні образи відображали трудові звершення, науковий прогрес або ж етнографічні мотиви, залежно від регіону. Автор, спираючись на власний досвід та результати безпосереднього фізичного огляду багатьох мозаїчних зупинок, наголошує, що мистецтво оздоблення малих архітектурних форм у Західній Україні тяжіє до народних орнаментів і фольклору, тоді як в Східній – до індустріальних сюжетів та радянської символіки. У роботі наведено позиції мистецтвознавців, активістів та мандрівників, які підкреслюють художню, історичну й туристичну цінність мозаїк, а також суперечливі оцінки місцевих громад щодо їхнього збереження чи демонтажу.

Автор наголошує, що відсутність правового механізму охорони малих архітектурних форм робить мозаїчні павільйони зупинок вразливими до руйнування, тоді як їхнє збереження може стати важливим чинником формування національної ідентичності та культурного ландшафту України. Дослідження стимулює суспільний діалог «збереження vs знищення» та пропонує осмислити мозаїки не лише як спадщину радянської епохи, але й як унікальний пласт української культури, що заслуговує на реставрацію, популяризацію та міжнародний захист.

Ключові слова: мозаїка, зупинка, радянський монументалізм, об'єкт культурної спадщини, місце пам'яті.

Vizitiv Yulia,
*PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History and
Teaching Methodology
Rivne State University of the Humanities
orcid.org/0000-0002-2826-2067
vizitiv@gmail.com*

FROM HERITAGE TO MEMORY: BUS STOP MOSAICS IN UKRAINE'S TRANSFORMATIONS OF CULTURAL SPACE

The study is devoted to the phenomenon of Soviet mosaic bus stops as a unique type of monumental art that combines aesthetic, ideological, and memorial functions. The article emphasizes the paradoxical nature of contemporary attitudes toward this heritage: on the one hand, mosaics are perceived as remnants of a totalitarian past, while on the other, they serve as important carriers of cultural memory and local identity. The author traces the historical origins of mosaic art from Mesopotamia and Byzantium to the Boichukists and the Soviet era, following the transformation of the technique and its integration into the architectural space of the Ukrainian SSR during the Khrushchev reform, when mass housing construction required aesthetic enrichment, and mosaics became both instruments of propaganda and means of artistic synthesis.

Bus stops are considered as objects of cultural heritage, some of which acquire symbolic significance as “places of memory,” where visual images reflected labor achievements, scientific progress, or ethnographic motifs depending on the region. Based on personal experience and direct physical examination of numerous mosaic bus stops, the author stresses that the art of decorating small architectural forms in Western Ukraine tended toward folk ornaments and folklore, whereas in Eastern Ukraine industrial themes and Soviet symbolism predominated. The study presents the views of art historians, activists, and travelers who highlight the artistic, historical, and touristic value of mosaics, as well as the conflicting assessments of local communities regarding their preservation or demolition.

The author emphasizes that the absence of a legal mechanism for protecting small architectural forms makes mosaic bus stops vulnerable to destruction, while their preservation may become an important factor in shaping Ukraine's national identity and cultural landscape. The study encourages public dialogue on “preservation vs. destruction” and proposes to interpret mosaics not only as heritage of the Soviet era but also as a unique layer of Ukrainian culture that deserves restoration, promotion, and international protection.

Key words: mosaic, bus stop, Soviet monumentalism, cultural heritage object, place of memory.

Вступ. У реаліях російсько-української війни, без виключень, кожен українець / українка може сказати, що черговий день наповнюється новим досвідом проходження «перехресть історії». Нерідко, цей досвід контрверсійний. До прикладу, оцінюючи виклики, які породжені процесом декомунізації, слід наголосити, що він не лише відкриває можливості для переосмислення радянської спадщини, але й створює низку суперечностей. Відтак, ми можемо спостерігати як громадськість торує шлях до прийняття швидких, необдуманих рішень, що тягне за собою нівелювання та знищення матеріальних цінностей.

Мозаїчні павільйони зупинок є особливим викликом у цьому контексті: вони поєднують естетику, ідеологію та локальну пам'ять, а їхня деконструкція веде до уніфікації простору та знеособлення культурного ландшафту. Нерідко, в гонитві за статистичними

показниками декомунізації, сучасна влада на місцях вдається до практик, характерних для тоталітарних систем – знищення спадщини. По всій Україні – від Львова до Харкова і від Києва до Одеси – ми спостерігаємо свідому vs несвідому ліквідацію радянських мозаїк, що веде до знеособлення та уніфікації вуличного простору, сплощення та примітивізації фасадів.

Євгенія Моляр, фахівець та активістка мистецької ініціативи «Де Не Де», метою якої є дослідження трансформацій міського середовища в контексті декомунізації, констатує: «Так сталося через тиск російської пропаганди, яка активно намагається позиціонувати радянське як російське, таким чином позбавляючи Україну суб'єктності. Адже ми маємо українську радянську історію. Це наша частина історії, а ми на заклик Путіна її руйнуємо і таким чином викреслюємо себе зі значної частини ХХ століття... Цей асоціативний

ряд прирівняння радянського до російського став ще більш наочним, оскільки окупанти на загарбаних територіях дістають десь ленінів, повертають їх на постаменти, втикають червоні прапори. Тобто вони надзвичайно активно працюють для того, щоб оця асоціація закріпилася. І вона закріпилася, на жаль» (Смагіна, 2023). Особливо складну ситуацію ми спостерігаємо з мозаїками, що прикрашають малі архітектурні форми – зупинки громадського транспорту.

Аналіз досліджень та публікацій. Українська радянська мозаїчна спадщина є предметом тривалих дискусій, які точаться в науковому середовищі та суспільстві. Окремої фундаментальної праці, присвяченої мозаїчним зупинкам на теренах України допоки немає. Проте є ряд реалізованих фотопроектів, які візуалізують дану проблему. Наприклад, це фотокниги І. Нікіфорова, Л. Герман і О. Балашової (Нікіфоров, 2017), І. Нікіфорова і П. Байцим (Нікіфоров, 2024), фотоальбоми канадського фотографа К. Гервіга (Herwig, 2015; Herwig, 2017; Herwig, 2019) тощо. Отже, сучасний дослідник може послуговуватися нечисельними науковими статтями та тезами мистецтвознавців, істориків, реставраторів, освітніх блогерів та менеджерів просвітницьких сайтів, присвячених радянському монументальному мистецтву, а також інформаціями волонтерів-меценатів, які працюють задля збереження та популяризації мозаїк. Ілюстративною джерельною базою для цього дослідження послуговували фото мозаїчних зупинок, зроблені особисто автором під час поїздки Україною, та фото користувачів соціальних мереж, що об'єднуються в тематичні групи прихильників української мозаїки.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати радянські мозаїчні павільйони як унікальний вид монументального мистецтва, що поєднує естетичну, ідеологічну та меморіальну функції, а також визначити їхнє місце в культурній спадщині та сучасному мистецтвознавчому дискурсі.

Завдання дослідження – охарактеризувати історичні умови виникнення та поширення мозаїчних павільйонів у радянський період; проаналізувати художні особливості та стилістичні рішення, що визначають їхню естетичну цінність; визначити ідеологічні та пропагандистські функції, закладені у візуальній мові мозаїк; розкрити меморіальний вимір цих

об'єктів як носіїв колективної пам'яті; дослідити сучасний стан збереження та проблеми руйнації/ліквідації цих архітектурно-художніх форм; оцінити їхнє значення для сучасних мистецтвознавчих студій та урбаністичних практик.

Методологія цього дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує мистецтвознавчий, культурологічний, урбаністичний та пам'яттєвий аналіз, і передбачає комплексне вивчення радянських мозаїчних павільйонів як архітектурно-художніх об'єктів, що виконують естетичну, ідеологічну та меморіальну функції. У роботі застосовується візуальний аналіз композицій та стилістики мозаїк, контекстуалізація їхнього виникнення в соціально-історичних умовах радянської доби, дискурс-аналіз наукових і публічних інтерпретацій, а також польові спостереження сучасного стану збереження та руйнації цих об'єктів. Важливим методологічним принципом є критичне осмислення ідеологічних нашарувань та актуалізація проблеми втрати культурної спадщини, що дозволяє розглядати мозаїчні павільйони не лише як мистецькі артефакти, але й як носії колективної пам'яті та маркери ідентичності у сучасному культурному просторі.

Виклад основного матеріалу. Мозаїчне мистецтво має давню історію. Його витoki сягають IV тисячоліття до н. е., коли в Месопотамії почали використовувати глиняні палички для декорування стін. Техніка мозаїки досягла розквіту в добу Античності. У межах культурного простору Стародавньої Греції та Риму мозаїчними настінними панно та підлоговими мозаїками прикрашали храми, громадські будівлі, інтер'єри приватних будинків, включаючи атріуми, стої, перистилі та прохідні зони. З поширенням християнства візантійське мозаїчне мистецтво приходить на Русь. Найбільшого розквіту воно досягає після налагодження виробництва русичами смальти. Смальтове мистецтво залишається популярним серед українських митців пізнього середньовіччя, після чого на кілька століть мозаїчна культура «канула в Лету».

Лише на початку XX століття зацікавленість до мозаїки повертається завдяки зусиллям українського художника-монументаліста Михайла Бойчука, засновника самобутньої мистецької школи *Renovation Bizantine* («Візантійське

оновлення»). Починаючи з 1910 року, згадана школа, відома під неформальною назвою «бойчукісти», працювала у стилі, що поєднував елементи мозаїки, іконопису, фрески та ідеї модерністів. Бойчукісти-неовізантисти черпали натхнення в мистецькій спадщині Русі та Проторенесансу.

У СРСР на зміну архітектурній епосі 20–50-х років ХХ століття, коли кожна споруда мала, так би мовити, свою «харизму», свою історію проектування, коли проект будівлі розроблявся під індивідуальний локальний простір і з урахуванням естетичних аспектів, приходив період типової та масової забудови. Дух нової епохи конструював Микита Хрущов, обраний 7 жовтня 1953 року першим секретарем Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу (далі ЦК КПРС). Однією з перших реформ М. Хрущова, що означувала десталінізацію, стала омріяна ним ще в 30-ті роки реорганізація архітектурної галузі. Вже 4 листопада 1955 року була ухвалена постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР №1871 «Про усунення надмірностей у проектуванні та будівництві». Згідно з документом: «... Центральный Комитет КПРС и Рада Міністрів СРСР рішуче засуджують допущені помилки в архітектурі, проектуванні та будівництві, які суперечать лінії Партії та Уряду в цій справі, завдають значної шкоди народному господарству та гальмують поліпшення житлових і культурно-побутових умов трудящих... Радянській архітектурі повинна бути властива простота, строгість форм і економічність рішень. Привабливий вигляд будівлі та споруди повинен створюватися не шляхом застосування надуманих, дорогих декоративних прикрас, а за рахунок органічного зв'язку архітектурних форм з призначенням будівель і споруд, хороших їх пропорцій, а також правильного використання матеріалів, конструкцій і деталей та високої якості робіт...» (Центральный, 2014). У результаті, до прикладу, одне з просторових втілень соціалістичного мінімалізму, а в побуті чи по-народному – «хрущовка, панелька, совдепівка, п'ятихатка, мурашник», нагадувало картонні коробки, які мали масштабні зовнішні вертикальні площини.

Монументальні мозаїки зі смальти та плитки, інколи у поєднанні зі сграфіто, почали з'являтися, насамперед, на інфраструктурних

об'єктах наприкінці 50-х років ХХ століття. Мозаїчна техніка відсилала до сакральних творів мистецтва Візантії, більше того, завдяки своїй декоративно-ужитковій природі вписувалася в соцреалізм. Радянське мозаїчне мистецтво перетворилося на потужний інструмент пропаганди. Через тотальний контроль інформації, пропаганду, а також завдяки таким візуальним медіа, в екстер'єрах та інтер'єрах відбувалося маніпулювання свідомістю актора, тобто «Homo Sovieticus». Самі мозаїчні панно, нерідко, відображали шлях до «світлого майбутнього» та демонстрували «буденність у мистецтві і мистецтво в буденності» (Юрко, 2017).

Жак Рансьєр, французький філософ, у своїх дослідженнях наголошує на тому, що «мистецтво не може бути поза політикою, адже саме його присутність у просторі завжди створює можливість для політичного жесту. Мозаїка, як форма монументального мистецтва, є не лише естетичним явищем, а й способом структурування суспільного порядку – видимості, пам'яті та влади. Її розміщення в публічному просторі або, навпаки, демонтаж є політичним актом, що визначає, які наративи мають право на існування. Від естетики до політики – один крок» (Тадай, 2025).

Повоєнна відбудова міст, індустріалізація та розбудова народного господарства вплинули на розвиток транспортної інфраструктури та транспортного сполучення між регіонами, містами і селами УРСР. Одночасно з цим ішов процес становлення, розвитку приміського та міжміського автобусного сполучення. Відтак, ідеологічний акцент ставився на публічному просторі, а саме – на автобусних зупинках, як на своєрідній арені формування колективної пам'яті, символічного представлення влади та конструювання соціальної ідентичності. Типова функціональна архітектура набувала естетичної привабливості та перетворювалася на символ та місце пам'яті епохи, а також пропаганди.

Смальтові тесери вирізняються стійкістю до атмосферних явищ, антропогенного впливу, механічного зносу і тисячоліттями не втрачають свого візуального рішення, естетичного вигляду та яскравості кольорів.

Мозаїки стали «довготривалим вкладом, інвестиціями» в декорування радянського публічного простору. В Україні мозаїчні панно

викладалися зі смальти або з полив'яної плиточки, остання була, так би мовити, своєрідним «економваріантом». Смальту виготовляли лише на двох склозаводах у Києві та Лисичанську. Це був дуже затратний, дороговартісний процес.

Попри те, що українським художникам доводилося працювати під пильним оком партії та покрововим контролем з боку Спілки художників СРСР, мозаїстам-монументалістам вдавалося креативно «обходити гострі кути» і створювати шедеври, позбавлені ідеологічного нашарування (Soviet). Євгенія Моляр, мистецтвознавець, яка активно працювала у проекті «Soviet mosaics in Ukraine» («Радянські мозаїки в Україні») від фонду «Ізоляція» над створенням відкритої бази даних пам'яток радянської монументалістики, робить акцент на тому, що мозаїки: «Це – важливі історичні артефакти епохи, красиві моменти в публічному просторі. Вони є пам'ятками того, як цей публічний простір конструювався в цей час, як експлуатувався. У них є власна філософія мистецтва, яка будувалась на понятті синтезу мистецтва: там архітектура і візуальне мистецтво влітались в єдине, і таким чином утворювалось щось нове» (Прихід, 2019).

Здебільшого, ми не знаємо авторів, які працювали над оздобленням мозаїкою внутрішніх і зовнішніх поверхонь зупинкових павільйонів. Це проекти студентів або ж проекти художників-монументалістів, які не належали до Спілки художників СРСР, відтак, не мали права підписувати свої роботи (Soviet). Тим не менше, кожен такий монументальний твір має свій авторський почерк і несе локальний колорит.

Між західною та східною частинами України можна помітити знакові відмінності. Ось кілька ключових аспектів. Східна Україна була центром індустріального розвитку СРСР, тому зупинки часто відверто прославляють і репрезентують радянську ідеологію – це зображення шахт, металургії, космосу, прославлення праці та героїв праці тощо. Тут також частіше представлена радянська символіка: зірки, серпи й молоти тощо (фото 1).

Слід констатувати, що в загальному масиві зупинкового стріт-арту таких сцен усе-таки в рази менше, аніж мозаїчних панно, створених на теми народних мотивів – таких, які тяжіють до декоративно-ужиткового мистецтва, транслюють і передають концепти та символіку

Фото 1. Автобусна зупинка. Село Вільховець, Звенигородський район, Черкаська область. Фото Петра Грушка, 2025 р.

локальної культури. Особливо це стосується зупинок західних областей України.

Аналізуючи стиль та тематику мозаїчних панно на зупинках Західної України, ми можемо виділити присутність етнографічних мотивів, релігійних або фольклорних елементів, народних орнаментів, сцен з сільського життя, сюжетів на історичну тематику тощо (фото 2). Західна Україна в радянський період часто була під пильнішим ідеологічним контролем, тому мозаїки могли мати приховані національні символи, зашифровані в орнаментах (Мозаїчні, 2026).

Олег Левій, засновник проекту «Кінцева», більше відомий під нікнеймом з ТікТок «Ісус любить мозаїки», у своєму інтерв'ю Суспільно-політичному інформаційному інтернет-виданню «Суспільне. Мовлення» дає відповідь на запитання – в чому ж цінність мозаїк: «Найперше, тому що це гарно... По-друге, цінність цих мозаїк в їхній історії. Це... документація доби... А по-третє, це неймовірно унікальна річ, в якій я бачу величезний туристичний потенціал для всієї країни: коли після перемоги до нас пойдуть туристи з усього світу...» (Яковенко, 2023). У своєму інтерв'ю виданню «Суспільне. Хмельницький» О. Левій продовжує думку: «...це українська спадщина просто періоду советської окупації. Ми не можемо викинути все, що творилося в період оцих 70 років... Це те, що українське, це те, що дорівнює українській пісні тих часів, які ми любимо» (Паляниця, 2023).

Мозаїчна мова візуальних символів, розроблена українськими художниками, вийшла

Фото 2. Автобусна зупинка, внутрішній фасад. Село Загребля, Рівненський район, Рівненська область. Фото Юлії Візитів, жовтень 2025 р.

Фото 3. Автобусний павільйон, внутрішній фасад. Село Обарів, Рівненський район, Рівненська область. Фото Юлії Візитів, жовтень 2025 р.

за межі соцреалістичного канону. Таке поєднання простору і пам'яті викликає зацікавлення та захоплення, в тому числі й за кордоном. Так, Алекс Стемп, британський мандрівник, ділиться своїми враженнями: «...я ніколи не думав, що на своєму шляху знаходимо дуже милі автобусні зупинки... Тим не менш, переплітаючись з традиційним фольклором, подекуди можуть раптом з'явитися політичні та мілітаристські зображення колишнього режиму... Більшість з цих пам'яток були знесені, зафарбовані, взяті в музеї, занедбані та, як правило, ігноруються місцевими жителями... їхній час добігає кінця, і я думаю, що це велика ганьба... я відчуваю, що ці колись прекрасні автобусні зупинки, з їхніми чудесними творами мистецтва, є атракціями

і повинні бути відновлені... Я люблю їх!» (Pan_baklazhan, 2017).

Крістоф Брюмме, веломандрівник, німецький письменник, автор книги «111 причин любити Україну» констатує: «Мистецтво майстрів мозаїки в Україні охоплює багато шкіл і стилістичних напрямів – експресіоністські й натуралістичні, соц-арт і поп. Кожен твір мистецтва унікальний, копіювання залишається долею західних культур... Тепер мета мого життя – я хочу добитися, аби найгарніші автобусні зупинки України було взято під захист ЮНЕСКО» (Супруненко, 2016).

В Україні відсутній належний правовий механізм захисту малих архітектурних форм, зокрема зупинок громадського транспорту.

Лише суспільний запит на збереження дасть змогу запобігти руйнуванню зупинок та захистити їх від тотального знищення. Тож є свідчення позитивних зрушень у діяльності громад на місцях. Наприклад, у вересні 2025 року Василь Тимчишин, староста Сівка-Калуського округу на обговоренні у Калуській міській раді Івано-Франківської області звернув увагу на проблему руйнування мозаїчних композицій, зокрема, у селах Студінці, Голині та Пійлі. Староста наголосив: «...мозаїки є важливою частиною культурної спадщини, тож їх необхідно зберегти...», а задля їхнього відновлення необхідно залучати грантові кошти, меценатів та митців (Інформатор Калуш, 2025).

Провідну роль, у збереженні мозаїчних павільйонів на зупинках, усе ж таки відіграють небайдужі громадяни, волонтери. Так, на Менщині (Чернігівщина) учасниці громадської організації «Спілка жінок Менщини» спільно з місцевою молоддю та зацікавленими членами громади при фінансуванні Національного Фонду на підтримку демократії (NED) в рамках проекту Агентства з розвитку приватної ініціативи «Адвокати спадщини: підтримка і просування місцевих ініціативних груп молоді» реалізували ініціативу «Наступна зупинка – Мозаїка». Вікторія Неруш, волонтерка, зазначає: «Ми всі розуміли важливість цього виду монументального мистецтва. При військових діях воно страждає найбільше. І тому потрібно зберегти і зафіксувати як зовнішній вигляд, ескізи мозаїки, так і самі зупинки, які можуть ще довго служити за своїм основним призначенням» (Пучинець, 2025). Майстер класи з укладання мозаїки для волонтерок-реставраторок провели представники ГО «Цілісно» з Києва, також консультації надавали ГО «Чернігів монументальний». У результаті було реставровано мозаїчні панно на п'яти зупинках – в селах Садове, Величківка, Волосківці, Слобідка, Покровське Менської міської територіальної громади Корюківського району Чернігівської області. Мозаїчні сюжети з відновлених зупинок активістки використали для виготовлення сувенірно-інформаційної продукції: закладки, листівки, календарі, значки, буклети (Пучинець, 2025).

Проте є і приклади радикально протилежних суджень. Так, Роман Крутий, голова сільської ради Ямницької ОТГ Івано-Франківської області

наводить свої контраргументи волонтерам, що виступають за збереження та реконструкцію мозаїчних полотен на зупинці: «Зупинка не використовується за цільовим призначенням, а люди приходять справити потребу, молодь дозвілля проводить. Ну і псує, на думку громади, вигляд як перед церквою, так і в цілому населеному пункті» (ТСН.ua, 2019). До розв'язання локального конфлікту між місцевою владою і громадою долучився, уже згаданий, Крістоф Брюмме, велотурист, який проїхав 20 тисяч кілометрів Україною. Він обурюється: «Це унікальне мистецтво! Я у шоці, скільки роботи! Це безкоштовне мистецтво, культурне багатство. Люди не розуміють! Вони роками бачать це. Воно нічого не коштує, не треба брати квитки, це означає, що це не мистецтво?! Жах!» (ТСН.ua, 2019).

Ще один приклад з тієї ж Івано-Франківської області – знищення в 2021 році унікальної мозаїки на історичну тематику – «Довбуш» авторства Ласла Пушкаша у місті Яремчі (Бутко, 2024). Цю подію активно обговорювали користувачі у багатоплатформовому месенджері Telegram. Дописувач з ніком «Кінцева» («Ісус любить мозаїки»/Олег Левій) писав: «... Теж українські національні мотиви. Але цього разу зруйнована (прим. авт. – мозаїка) руками українців. Зважаючи на попередню новину, на чісму боці ці люди?» (Кінцева).

Трапляються і неоднозначні руйнування мозаїк, які є результатом трагічних випадків. Так, 29 вересня 2025 року Головне управління Національної поліції в Рівненській області повідомило: «Водій автомобіля Mercedes-Benz Agocs, 44-річний житель Житомирської області, рухаючись на кільцевому перехресті, проявив неухважність, не впорався з керуванням та здійснив наїзд на бетонну стелу» (Vse.lv.ua, 2025). Увагу рівненчан одразу привернув той факт, що внаслідок аварії було зруйновано ту частину стели на в'їзді в місто Рівне, яку прикрашало ще недекомунізоване панно з радянською символікою.

Мозаїка – цей унікальний зразок української монументалістики – перебуває на грані знищення, особливо на окупованих територіях України та в зоні бойових дій, де рашисти «на марші» уже пройшли «точку неповернення» – від знищення і викрадення античних мозаїк до руйнування мозаїчних панно

в публічних екстер'єрах. Одним з багатьох прикладів – є руйнування павільйону автобусної зупинки у Масандрі в Криму в перший місяць окупації півострова (Супруненко, 2016).

Автобусні зупинки в період російсько-української війни набувають нового практичного та символічного значення. Ми спостерігаємо їхню трансформацію та адаптацію в блокпости ТрО, укриття, орієнтири, пункти збору, місця видачі гуманітарної допомоги, тимчасові прибудки тощо.

Декоровані мозаїками зупинки, в'їзні стели та дорожні знаки, зафіксовані воєнкорами та військовослужбовцями ЗСУ на світлинах і відеохроніках та опубліковані у соціальних мережах, нерідко свідчать про звільнення окупованих територій. Звичайні зупинки, оздоблені битими кахлями у стилі «наївного мистецтва», перероджуються у місця пам'яті, які транслюють візуальні наративи про локальні події і факти, демонструють українську ідентичність, особливо у контексті посттоталітарного переосмислення. Більше того, воєнні відеохроніки, у яких фігурують мозаїки, стають матеріалом для наповнення музичних кліпів воєнного часу, наприклад, українського виконавця Ярмака на пісню «Білий птах» (ROST, 2014).

Висновки. У дослідженні доведено, що радянські мозаїчні зупинки є не лише артефактами минулої епохи, але й важливими носіями

культурної пам'яті, локальної ідентичності та соціальної комунікації. Їхнє збереження та осмислення у сучасному культурному ландшафті України відкриває можливості для формування нових підходів до роботи з радянською спадщиною – від реставрації та популяризації до інтеграції у туристичні й освітні практики. Слід наголосити й на тому, що мозаїчна техніка може бути ефективною формою екологічного ресайклінгу, коли мистецтво поєднується зі свідомим споживанням і зменшенням відходів. Використання уламків скла, кераміки, пластику, металу чи каменю для створення нових естетичних та функціональних об'єктів перетворює мозаїку на інструмент екологічної трансформації. Громадськість, учителі та учні мають навчитися працювати з мозаїчною зупинкою як з об'єктом культурної спадщини, так і з місцем пам'яті, що здатне активізувати символічний, соціальний та освітній потенціал. Декорована мозаїкою зупинка може стати відправною точкою для діалогу про локальну ідентичність, радянську спадщину та екологічні практики.

Таким чином, мозаїчні зупинки слід розглядати не лише як спадщину радянського монументалізму, але й як унікальний ресурс для сучасної України – ресурс, що поєднує мистецтво, пам'ять та екологічну свідомість, і який заслуговує на збереження, переосмислення та міжнародний захист.

Список використаних джерел:

- Herwig, C. (2015). Soviet bus stops. FUEL. 192 с.
- Herwig, C. (2017). Soviet bus stops (Vol. 2). FUEL. 192 с.
- Herwig, C. (2019). Soviet metro stations. FUEL. 240 с.
- Pan_baklazhan (2017). Британський мандрівник зворушливо закликав берегти закарпатські автобусні зупинки. LiveJournal. <https://zupynka.livejournal.com/78478.html>.
- ROST (2014). Ярмак – Білий Птах [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ezU7wmMx5tM>.
- Soviet Mosaics in Ukraine. <https://sovietmosaicsinukraine.org/ua/artists/>.
- Vse.rv.ua. (2025). Вантажівка врізалася у стелу Рівного на в'їзді в місто. <https://vse.rv.ua/article/vantazivka-vrizalasa-u-stelu-rivnogo-na-vizdi-v-misto.html>.
- Бутко, К. (2024). У Яремчі знищили мозаїку Ласла Пушкаша «Довбуш». Pragmatika.Media. <https://pragmatika.media/news/u-iaremchi-znyshchyly-mozaiku-lasla-pushkasha-dovbush/>.
- Інформатор Калуш. (2025). Мозаїки на зупинках Калузької громади: культурна спадщина під загрозою. <https://kalush.informator.ua/2025/09/21/mozayiky-na-zupynkah-kaluskoji-gromady-kulturna-spadshhyna-pid-zagrozoju/?form=MG0AV3>.
- Кінцева. Telegram пост. <https://t.me/kintseva/776?single>.
- Мозаїчні зупинки України (2026). Facebook. <https://www.facebook.com/groups/395390023045069/>.
- Нікіфоров, Є., & Герман, Л., & Балашова, О. (2017). Decommunized: Ukrainian Soviet Mosaics. Київ: Основи. 256 с.
- Нікіфоров Є., Байцим П. (2024). Чипси: українські наївні мозаїки 1950–90. Харків: IST Publishing. 190 с.

Паляниця Н., & Шпулак Н. (2023). «Хочу зберегти мозаїчні автобусні зупинки, бо це українська культурна спадщина» – дослідник з Хмельниччини Олег Левій. Суспільне Хмельницький. <https://suspilne.media/khmelnytskyi/529321-hocu-zberegiti-mozaicni-avtobusni-zupinki-bo-ce-ukrainska-kulturna-spadsina-doslidnik-z-hmelnicini-oleg-levij/>.

Прихід В. (2019). Повільна смерть радянських мозаїк. DW. <https://www.dw.com/uk/повільна-смерть-радянських-мозаїк/a-50228935> (dw.com in Bing).

Пучинець М. (2025). На Менщині реалізували проєкт «Наступна зупинка – Мозаїка». Інформаційний портал Чернігівщини. <https://che.cn.ua/index.php/all-news/item/9841-na-menshchyni-realizovali-proekt-nastupna-zupynka-mozaika>.

Смагіна А. (2023). Самобутні, але незахищені: як Україна руйнує та зберігає мозаїчні панно радянського періоду. УрбанРубрика. <https://rubryka.com/article/ukrayinski-mozayiky-radyanskogo-periodu/>.

Супруненко О. (2016). Мистецтво автобусної зупинки: погляди українців та іноземців. Дзеркало тижня | Mirror Weekly. <https://zn.ua/ukr/ART/mistecstvo-avtobusnoyi-zupinki-poglyadi-ukrayinciv-ta-inozemciv-.html>.

Тадай Т. (2025). Мозаїка між мистецтвом та політикою. Sensormedia. <https://sensormedia.com.ua/art/mozayika-mizh-mystecztvom-ta-politykoju/>.

ТСН.ua (2019). Культурна спадщина чи радянський непотріб: старі зупинки з мозаїкою пересварили людей на Прикарпатті. <https://tsn.ua/ukrayina/kulturna-spadschina-chi-radyanskiy-nepotrib-stari-zupinki-z-mozayikoju-peresvarili-lyudey-na-prikarpatti-1322475.html>.

Центральный Комитет КПСС & Совет Министров СССР (2014). Постановление № 1871 «Об устранении излишеств в проектировании и строительстве». Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/20140716132943/http://sovarch.ru/postanovlenie55/>.

Юрко І. (2017). Призабуте мистецтво. Збруч. <https://zbruc.eu/node/72512>.

Яковленко К. (2023). «Це українська спадщина»: проєкт «Кінцева» закликає зберегти мозаїки та автобусні зупинки. Суспільне Новини. <https://suspilne.media/culture/435978>.

References:

Herwig, C. (2015). Soviet bus stops. FUEL [in English].

Herwig, C. (2017). Soviet bus stops (Vol. 2). FUEL [in English].

Herwig, C. (2019). Soviet metro stations. FUEL [in English].

Pan_baklazhan. (2017). Brytanskyi mandrivnyk zvorushlyvo zaklykav berehty zakarpatski avtobusni zupynky [British traveler touchingly urged to preserve Transcarpathian bus stops]. LiveJournal. <https://zupynka.livejournal.com/78478.html> [in Ukrainian].

ROST. (2014). Yarmak – Bilyi Ptakh [Yarmak – White Bird] [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=eZU7wmMx5tM> [in Ukrainian].

Soviet Mosaics in Ukraine. <https://sovietmosaicsinukraine.org/ua/artists/> [in Ukrainian].

Vse.rv.ua. (2025). Vantazhivka vrizalasia u stelu Rivnoho na v'izdi v misto [Truck crashed into Rivne stele at the city entrance]. <https://vse.rv.ua/article/vantazivka-vrizalasa-u-stelu-rivnogo-na-vizdi-v-misto.html> [in Ukrainian].

Butko, K. (2024). U Yaremchi znyshchily mozaiku Lasla Pushkasha “Dovbush” [In Yaremche, the mosaic of Laszlo Puskás “Dovbush” was destroyed]. Pragmatika.Media. <https://pragmatika.media/news/u-iaremchi-znyshchily-mozaiku-lasla-pushkasha-dovbush/> [in Ukrainian].

Informator Kalush. (2025). Mozaiky na zupynkakh Kaluskoi hromady: kulturna spadshchyna pid zahrozoiu [Mosaics at bus stops of Kalush community: cultural heritage under threat]. <https://kalush.informator.ua/2025/09/21/mozayiky-na-zupynkah-kaluskoyi-gromady-kulturna-spadschyna-pid-zagrozoyu/?form=MG0AV3> [in Ukrainian].

Kintseva. Telegram post [Telegram post]. <https://t.me/kintseva/776?single> [in Ukrainian].

Mozaichni zupynky Ukrainy [Mosaic bus stops of Ukraine]. (2026). Facebook. <https://www.facebook.com/groups/395390023045069/>

Nikiforov, Ye., & Herman, L., & Balashova, O. (2017). Decommunized: Ukrainian Soviet Mosaics. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

Nikiforov, Ye., & Baitsym, P. (2024). Chypsy: ukrainski naivni mozaiky 1950–90. [Chypsy: Ukrainian naive mosaics 1950–90]. Kharkiv: IST Publishing [in Ukrainian].

Palyanytsia, N., & Shpulak, N. (2023). “Khochu zberehty mozaichni avtobusni zupynky, bo tse ukrainska kulturna spadshchyna” – doslidnyk z Khmelnychchyny Oleh Levii [“I want to preserve mosaic bus stops because this is Ukrainian cultural heritage” – researcher from Khmelnytskyi Oleh Levii]. Suspilne Khmelnytskyi. <https://suspilne.media/khmelnytskyi/529321-hocu-zberegiti-mozaicni-avtobusni-zupinki-bo-ce-ukrainska-kulturna-spadsina-doslidnik-z-hmelnicini-oleg-levij/> [in Ukrainian].

Prykhyd, V. (2019). Povilna smert radianskykh mozaik [Slow death of Soviet mosaics]. DW. <https://www.dw.com/uk/повільна-смерть-радянських-мозаїк/a-50228935> (dw.com in Bing) [in Ukrainian].

Puchynets, M. (2025). Na Menshchyni realizuvaly proekt “Nastupna zupynka – Mozaika” [In Menshchyna, the project “Next stop – Mosaic” was implemented]. Information Portal of Chernihiv Region. <https://che.cn.ua/index.php/all-news/item/9841-na-menshchyni-realizuvaly-proekt-nastupna-zupynka-mozaika> [in Ukrainian].

Smagina, A. (2023). Samobutni, ale nezakhyshcheni: yak Ukraina ruiniuiie ta zberehaie mozaichni panno radianskoho periodu [Unique but unprotected: how Ukraine destroys and preserves mosaic panels of the Soviet period]. UrbanRubryka. <https://rubryka.com/article/ukrayinski-mozayiky-radyanskogo-periodu/> [in Ukrainian].

Suprunenko, O. (2016). Mystetstvo avtobusnoi zupynky: pohliady ukraintsiv ta inozemtsiv [The art of the bus stop: views of Ukrainians and foreigners]. Dzerkalo Tyzhnia | Mirror Weekly. <https://zn.ua/ukr/ART/mistectvo-avtobusnoyi-zupinki-poglyadi-ukrayinciv-ta-inozemciv-.html> [in Ukrainian].

Tadai, T. (2025). Mozaika mizh mystetstvom ta politykoiu [Mosaic between art and politics]. Sensormedia. <https://sensormedia.com.ua/art/mozayika-mizh-mystecztvom-ta-politykoyu/> [in Ukrainian].

TSN.ua. (2019). Kulturna spadshchyna chy radianskyi nepotrib: stari zupynky z mozaikoiu peresvaryly liudei na Prykarpatti [Cultural heritage or Soviet junk: old mosaic bus stops divided people in Prykarpattia]. <https://tsn.ua/ukrayina/kulturna-spadschina-chi-radyanskiy-nepotrib-stari-zupynki-z-mozayikoyu-peresvarili-lyudey-na-prikarpatti-1322475.html> [in Ukrainian].

Tsentralny Komitet KPSS & Sovet Ministrov SSSR. (2014). Postanovlenie №1871 “Ob ustraneniі izlishestv v proektirovanii i stroitelstve” [Resolution No. 1871 “On eliminating excesses in design and construction”]. Wayback Machine. <https://web.archive.org/web/20140716132943/http://sovarch.ru/postanovlenie55/> [in Russian].

Yurko, I. (2017). Pryzabute mystetstvo [Forgotten art]. Zbruch. <https://zbruc.eu/node/72512> [in Ukrainian].

Yakovlenko, K. (2023). “Tse ukrainska spadshchyna”: proekt “Kintseva” zaklykaie zberehty mozaiky ta avtobusni zupynky [“This is Ukrainian heritage”: project “Kintseva” calls to preserve mosaics and bus stops]. Suspilne News. <https://suspilne.media/culture/435978> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026